

**ВІДОМОСТІ ПРО ОСІБ, ЯКИМ ЗАПОДІЯНО ТІЛЕСНЕ
УШКОДЖЕННЯ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРО УМИСНЕ ЗАПОДІЯННЯ
ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ**

Розглянуто питання типової характеристики постраждалих від тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, наведено певні відомості щодо їх віку, освіти, стосунків зі злочинцем та родинних зв'язків. Надано характеристику постзлочинної поведінки потерпілих.

Рассмотрены вопросы типовой характеристики пострадавших от тяжких и средней тяжести телесных повреждений, приведены сведения об их возрасте, образовании, взаимоотношения с преступником и родственных связях. Предоставлена характеристика постпреступного поведения потерпевших.

The questions of victims typical characteristic from dangerous corporal injuries and corporal injuries of average danger are studied. Information about victims, their age, education, relations with a criminal and their family connections is stated. A description of victims' post-criminal conduct is made.

Традиційно в оперативно-розшукових характеристиках злочинів особливий інтерес становлять відомості про особу, яка вчинила злочин. Вченими розроблено численні рекомендації щодо встановлення особи злочинця, а на базі типових характеристик їх особистостей розроблено відповідні рекомендації щодо планування розкриття та розслідування злочинів, проведення певних оперативно-розшукових заходів та слідчих дій [1, с. 18–19]. Залежно від особистості обвинувачених існують рекомендації щодо застосування профілактичних заходів впливу на злочинців [2, с. 168–174; 3, с. 140]. Таким чином, у дослідженнях та розробках рекомендацій вчені надавали перевагу вивченню осіб злочинців [4, с. 105; 5, с. 67; 6, с. 323], тоді як набагато менше уваги досі приділялось вивченню особи потерпілого [7, с. 11]. Можливо, це пояснюється відсутністю наукового консенсусу у визначенні структурних елементів оперативно-розшукової характеристики злочинів.

Будь-який злочин характеризується низкою ознак та зв'язків, які мають кореляційну обумовленість і становлять оперативний інтерес. З погляду оперативно-розшукової необхідності, інтерес мають відомості, які можуть посприяти процесу розкриття та розслідування злочину, подолати можливу протидію слідству, зменшити ймовірність помилок правоохоронців, попередити злочини та встановити обставини, які мають бути доказаними. Залежно

від виду злочину та окремих його особливостей, форми вини, об'єкта посягання той же самий структурний елемент у характеристиках різних злочинів може бути різним за значенням. Наприклад, під час розкриття крадіжок особистого майна характеристика жертви злочину має менше значення, ніж під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я. Пояснюється це особливостями впливу віктимної поведінки та ступенем її прояву. Виходячи з цього, зміст оперативно-розшукової характеристики злочинів не може бути однаковим для всіх видів і груп кримінальних деліктів. Доцільність включення будь-якого елемента у зміст оперативно-розшукової характеристики повинна визначатися логікою та потребами практики, тому не слід розглядати раніше наведені у літературі структурні елементи оперативно-розшукової характеристики злочинів як наукову парадигму, «дисциплінарну матрицю».

На нашу думку, оперативно-розшукова характеристика будь-якого злочину, де потерпілим виступає фізична особа, обов'язково повинна містити відомості про жертву злочину, тобто потерпілого. Враховуючи це, за мету в цій статті ставилося обґрунтувати потребу включення в оперативно-розшукову характеристику відомостей про жертв злочинів та навести певні відомості про потерпілих від умисно заподіяних тілесних ушкоджень. Наведені відомості оперативно-розшукової характеристики щодо жертв злочину не стосуються випадків заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинених на замовлення. Автором вивчено 400 кримінальних справ про тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження, а також проведено і проаналізовано дані анкетування та інтерв'ювання 250 слідчих та оперуповноважених карного розшуку ОВС України.

Безумовним є факт щодо різного ступеня залежності між поведінкою потерпілого та поведінкою злочинця в різних випадках, але очевидним залишається факт наявності такої залежності [8, с. 19]. Злочин є наслідком складного процесу психічної та розумової діяльності людини, її поведінки, взаємних стосунків з оточуючими особами. При цьому мається на увазі як діяльність особи, що скоїла злочин, так і жертви злочину. Це підтверджують віктимологічні дослідження вчених [9]. Але, крім віктимних факторів вчинення злочину, існують інші обставини, які впливають на процес кримінального судочинства, зокрема на розкриття та розслідування злочину. Як свідчить практика, діяльність потерпілих після скоєння злочинів про заподіяння тілесних ушкоджень суттєво впливає на процес їх розкриття та розслідування. Пояснюється це тим, що потерпілі від тілесних ушкоджень є безпосередніми учасниками події злочину, джерелом доказів та слідів злочину, но-

сіями процесуальних прав. Саме тому їх постзлочинна діяльність становить відповідний оперативний інтерес.

Зазначені вище обставини обумовлюють потребу зібрання, аналізу та використання певних даних про жертв злочинів та їх включення в оперативно-розшукові характеристики злочинів проти особи.

Слід зазначити, що в більшості випадків (а це 65 % вивчених справ) потерпілий від умисно завданих тілесних ушкоджень і обвинувачений раніше були знайомі або перебували в родинних чи подружніх стосунках. Рідше потерпілий і злочинець не були знайомі один з одним. У 25 % випадках попереднього знайомства жертва і нападник відчували обопільну неприязнь, яку вони не приховували від оточуючих, а ще у 20 % – перебували один з одним у сварці, про яку знали родичі, колеги або знайомі.

Як показали дослідження, жертвами тілесних ушкоджень, в основному, стають особи у віці від 30 до 50 років (52 % вивчених справ). У інших вікових категоріях: від 20 до 30 років – 18 %; від 50 до 60 років – 17 %; понад 60 років – 7 %; від 16 до 20 років – 3 %; від 14 до 16 років – 2 %; до 14 років – 1 %.

77 % жертв тілесного ушкодження мали загальну середню освіту. 6 % осіб, яким було заподіяно тілесні ушкодження, мали освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста, а 9 % – спеціаліста. При порівнянні освітнього рівня жертви й злочинця відзначається більш високий освітній рівень серед перших.

За своєю соціальною приналежністю жертвами тілесного ушкодження переважно були: 1) робітники – 35 %; 2) особи без певного роду діяльності, заняті – 22 %; 3) пенсіонери – 19 %; 4) службовці – 16 %; 5) студенти – 8 %.

На момент заподіяння тілесного ушкодження 37 % потерпілих перебували у стані алкогольного сп'яніння. А для 46 % жертв злочину характерним був сімейний стан: неодружений (незаміжня), розлучений (розлучена), вдівець (вдова).

Узагальнюючи результати, які свідчать про поведінку потерпілого до моменту заподіяння йому тілесного ушкодження, були отримані такі дані: потерпілий ображав особу, яка заподіяла йому тілесне ушкодження, або іншу особу – 29 %; фізичний вплив щодо будь-кого першим починав потерпілий – 21 %; сварку першим починав потерпілий – 15 %; потерпілий чіплявся до будь-кого, зокрема й до сторонніх осіб – 14 %; 21 % – інші різноманітні варіанти поведінки, наприклад, нейтральна поведінка потерпілого, різні правомірні вимоги, висловлювання зауважень щодо аморальної або неправомірної поведінки кого-небудь, надмірне наставництво і виховання, втручання в розмову, рознімання бійки, відмова збити певні дії (готувати їжу, зробити покупку, вимкнути гучну му-

зику), nereагування на зроблене йому зауваження, обман, скоєння дрібної крадіжки тощо. При цьому нейтральна поведінка жертви зустрічається значно рідше, ніж інші види поведінки. Під нейтральною поведінкою в даному випадку розуміється така поведінка жертви злочину, яка не створює негативних, шкідливих умов або обставин і не викликає об'єктивної необхідності відповідної реакції іншої людини. У тих випадках, коли під час розслідування буде встановлено факт нейтральної поведінки жертви, може скластися думка про безмотивний злочин. Але, оскільки мотив є внутрішньою психологічною причиною поведінки особи, яка вчинила злочин, і може перебувати у взаємозв'язку з можливою психічною аномалією або патологією особи злочинця, його інтелектуальними особливостями, то він може бути абсурдним, чітко не вираженим. У випадках нейтральної поведінки жертви формуванню мотиву злочину може передувати будь-яка подія, не пов'язана зі злочиним, але вона може викликати в особи, яка вчинила злочин, емоційну нестійкість, агресію. Або ж у результаті ренатаітету, суб'єктивного сприйняття подій, неправильного розуміння та тлумачення поведінки жертви, у нападника складається мотивація протиправної поведінки. У таких випадках ані свідки, ані жертва злочину не можуть давати показання про мотив поведінки особи, яка скоїла злочин, тому встановлення мотиву заподіяння тілесного ушкодження ускладнюється. Але потерпілі, намагаючись зрозуміти причини вчинення злочину, дуже часто пояснюють мотив та мету злочину, керуючись суто власними міркуваннями. Недостатність доказів щодо деяких елементів суб'єктивної сторони злочину потерпілі усувають своїми свідченнями, які бувають необ'єктивними і помилковими. Цей фактор завжди слід враховувати під час розкриття та розслідування таких злочинів.

Після заподіяння тілесного ушкодження більшість жертв (91 %) припиняють активну діяльність, намагаються залишитися на самоті, надати собі самостійно першу допомогу, іноді закликають на допомогу інших осіб. Внаслідок сильного душевного хвилювання, стресу або страху, відразу після заподіяння тілесного ушкодження 5 % жертв бігли або йшли з місця, де їм було заподіяно тілесне ушкодження. Іноді пройдені ними пішки відстані були досить значними, а деякі жертви користувалися різними видами транспорту. 4 % жертв після заподіяння їм тілесного ушкодження продовжували активні дії. В основному вони виражалися у спробах відібрати в нападника знаряддя злочину, вчинити стосовно злочинця фізичне насильство. 5 % потерпілих погрожували фізичною розправою або іншою помстою особі, яка заподіяла їм тілесне

ушкодження. Погроза здійснювалася як безпосередньо самою жертвою, так і її родичами, членами подружжя або знайомими.

У 22 % дослідницької вибірки мали місце випадки звернення потерпілих із клопотаннями про непритягнення обвинувачених до відповідальності, клопотання про повернення їм раніше поданих заяв про злочин, про відмову від позовних заяв про відшкодування заподіяної шкоди. Причинами такої поведінки є випадки, коли обвинувачені, переважно з числа близьких родичів потерпілих, шантажують останніх висловлюваннями наміру вчинити суїцид, заподіяти собі тілесне ушкодження. Так, наприклад, обвинувачена О., яка заподіяла тяжке тілесне ушкодження своїй матері, заявила їй, що у разі, якщо та не забере заяву з міліції, вона накладе на себе руки, тому що не бажає сидіти за ґратами. Злочинці переконують жертву, яка є їх родичем або одним із подружжя, у доцільності забрати заяву, змінити показання, мотивуючи це тим, що у випадку його (її) засудження до позбавлення волі сім'я розпадеться, матеріальне становище погіршиться тощо.

Практичні працівники ОВС України в анкетах та інтерв'ю свідчать про численні випадки підкупу потерпілих. Обвинувачені, їх родичі або захисники надають або обіцяють жертві чи іншим особам, які зацікавлені у стані здоров'я жертви, кошти або інші матеріальні вигоди за умови, якщо жертва забере заяву, змінить свої показання або надасть неправдиві свідчення, відмовиться від проходження судово-медичної експертизи.

Злочини щодо навмисного заподіяння тілесних ушкоджень відбуваються переважно в умовах очевидності. У більшості випадків – 52 % – є свідки-очевидці злочину, які знайомі або з жертвою, або з особою, яка вчинила злочин, або з ними обома. Результати анкетування працівників органів дізнання та досудового слідства України вказують на наявність тенденції агресивної поведінки потерпілих щодо свідків, які не стають на їх бік. Потерпілі або їх родичі почали частіше домовлятися зі свідками про зміст їхніх свідчень. Застосовують підкуп, умовляння, різноманітні погрози.

Інтерв'ювання слідчих і працівників карного розшуку дозволяють навести сучасну (за останні чотири роки) характеристику осіб, які постраждали від тілесних ушкоджень та притаманну для них типову постзлочинну поведінку.

Потерпілі з низьким рівнем доходів частіше йдуть на компроміс із обвинуваченим, ставлять собі за мету отримання матеріальної компенсації за заподіяння тілесного ушкодження. Вони часто змінюють свої показання та відмовляються проходити судово-медичну експертизу, відмовляються брати участь у слідчих діях (відтворення обстановки та обставин події, очної ставки), проявляють солідарність із захисником обвинуваченого. Такі свідки не

наполягають на покаранні злочинця, якщо збитки їм було відшкодовано в позасудовому порядку. Особи з достатнім рівнем доходу намагаються отримати якомога більший розмір матеріальної та моральної компенсації. Крім того, такі свідки докладають зусиль для того, щоб злочинець обов'язково був засуджений та поніс покарання, передбачене санкцією статті КК України. Вони цікавляться результатами досудового слідства, намагаються допомогти у діяльності співробітників міліції щодо збору доказів злочину.

Особи з високим рівнем доходу майже завжди намагаються помститися злочинцю протиправним способом, вирішують питання про відшкодування шкоди неправовим шляхом. Потерпілі з числа таких осіб пропонують співробітникам міліції винагороду за розшук злочинця та притягнення його до кримінальної відповідальності.

Потерпілі, які є громадянами похилого віку, незалежно від свого матеріального стану, переважно бажають засудження обвинуваченого та його покарання шляхом позбавлення волі.

Потерпілі жіночої статі більш схильні вибачати заподіяння тілесних ушкоджень особами чоловічої статі і майже ніколи не вибачають жінкам, прагнучи їх покарання.

На завершення слід зазначити, що відомості про жертву злочину становлять суттєвий оперативно-розшуковий інтерес у будь-якій оперативній ситуації. Якщо злочин є неочевидним, тобто невідома особа злочинця, обставини події злочину, мотиви злочину, то відомості про жертву можуть дозволити звузити коло пошуку стосовно підозрюваних осіб, встановлення мотиву злочину. Безумовно, якщо злочин є очевидним і правоохоронним органам відомі і особа злочинця, і особа потерпілого, оперативно-розшукова характеристика в обсязі загальних відомостей про особу жертви злочину має мало сенсу. Але така характеристика не втрачає своєї актуальності та корисності в аспекті відомостей про типову та імовірну постзлочинну поведінку потерпілого, що стане підставою для вжиття певних заходів, зокрема і стосовно обрання певної оперативної тактики для виконання одного із завдань оперативно-розшукової діяльності – забезпечення інтересів кримінального судочинства, про що зазначено у ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Завдання щодо забезпечення інтересів кримінального судочинства обумовлює потребу здійснення оперативного супроводження досудового слідства та судового провадження у кримінальній справі, у зв'язку з чим виникає потреба подальших наукових досліджень, спрямованих на вивчення постзлочинної діяльності жертв злочину.

Список літератури: 1. Бандурка А. М. Оперативно-розсыска діяльність : правовий аналіз / А. М. Бандурка, А. В. Горбачев. – К. : РІО МВД України, 1994. – 160 с. 2. Попередження і розкриття злочинів підрозділами карного розшуку : підручник / за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : РВВ МВС України, 2000. – 432 с. 3. Литвинов А. Н. Предупреждение преступлений и правонарушений : науч.-практ. пособ. / А. Н. Литвинов. – М. : ЮРКНИГА, 2004. – 160 с. 4. Шнайдер Г. Й. Криминология / Г. Й. Шнайдер. ; [пер. с нем. ; под ред. Л. О. Иванова]. – М. : Изд. группа «Прогресс»–«Универс», 1994. – 504 с. 5. Бородин С. В. Борьба с преступностью: теоретическая модель комплексной программы / С. В. Бородин. – М. : Наука, 1990. – 272 с. 6. Бахин В. П. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью / В. П. Бахин, Н. С. Карпов. – К., 2002. – 458 с. 7. Сыроед Т. Л. Права жертв преступлений : международные стандарты и национальное законодательство / Т. Л. Сыроед. – Х. : Эспада, 2002. – 272 с. 8. Глonti Г. Ш. Криминологическая характеристика поводов к совершению преступлений / Г. Ш. Глonti // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 44. – 1986. – С. 16–25. 9. Вандышев В. В. Связь «жертва-преступник» и ее использование в раскрытии и расследовании умышленных тяжких телесных повреждений : учеб. пособ. / В. В. Вандышев. – Л. : ЛВК МВД СССР, 1987. – 96 с.

Надійшла до редколегії 02.06.2009